

Tunnustuksen kentät, habitukset ja pääomat

Lectio praecursoria 28.8.2020

CORRADO PIRODDI

Arvoisa vastaväittäjä, kunnioitettu kustos, hyvät naiset ja herrat. Tässä avauspuheessa esittelen väitöskirjani pääaiheita. Suhteutan myös omaa filosofista kontribuutiotani aiemman yhteiskuntateorian ja -filosofian laajaan kirjoon.

Tutkimustani voi kuvailla yritykseksi sovittaa yhteen kaksi merkittävää yhteiskuntateoriaa ja kriittistä näkökulmaa sosiaaliseen todellisuuteen. Axel Honnethin yhteiskuntafilosofian ja Pierre Bourdieun kriittisen sosiologian on yleensä nähty olevan vahvasti yhteensovittamattomia. Sekä Honneth että Bourdieu ovat kuitenkin erittäin kiinnostuneita yhteiskuntien uusintamisen prosesseista. Kummatkin voidaan luokitella kriittisiksi teoreetikoiksi, intellektuelleiksi, jotka pyrkivät tunnistamaan sosiaalisia patologioita ja vääryyksiä yhteiskunnissa, erityisesti kapitalistisissa yhteiskunnissa. Tässä työssä pyrin yhdistämään heidän ajatuksiaan hedelmällisellä tavalla.

Honnethin ja Bourdieun teoreettiset näkökulmat tuntuvat olevan varsin etäällä toisistaan, kahdesta pääasiallisesta syystä johtuen. Ensimmäinen oleellinen ero koskee heidän näkemyksiään yhteiskuntatieteen ja -teorian metodologiasta. Pierre Bourdieu kannattaa ajatusta, jonka mukaan yhteiskuntatieteilijät voivat sosio-kulttuurisista taustoistaan ja vinoumistaan huolimatta saavuttaa objektiivisen näkökulman sosiaaliseen todellisuuteen. Vain tästä näkökulmasta yhteiskuntatieteilijät voivat

paljastaa yhteiskunnan todellisen luonteen. Sen sijaan Bourdieu ei katso sosiaalisten toimijoiden itsensä kykenevän jokapäiväisessä elämässään saavuttamaan tämänlaista tietoa yhteiskunnasta. Tavalliset sosiaaliset toimijat ovat taipuvaisia sisäistämään ja uusintamaan sosiaalisia käyttäytymismalleja, tapoja ja perinteitä, jotka ovat yhteneväisiä kulloisenkin yhteiskunnan valtaapitävien ryhmien etujen kanssa. Tässä suhteessa myös sorretut tai alistetut sosiaaliset toimijat ovat taipuvaisia käsittelemään ja hyväksymään epäoikeudenmukaisen tilanteensa luonnollisena tosiasiana tai peruuttamattomana kohtalona. Bourdieun mukaan alistetut toimijat eivät siis voi auttaa yhteiskuntatieteilijöitä kuvaamaan sosiaalista maailmaa, sillä he voivat erehtyä pitämään vallan epäsymmetrioita, sosiaalisia ja poliittisia epäoikeudenmukaisuuksia tai yhteiskunnallisia anomioita ihmisten vaikutusvallan ylittävien luonnollisten prosessien tuotoksina. Toisin sanoen Bourdieulle tyypilliset sosiaaliset toimijat eivät havaitse sitä, että sosiaaliset vääryydet ovat yhteiskunnallisesti tuotettuja sosiaalisten prosessien lopputuloksia, jotka ovat kautta historian olleet valtaapitävien luokkien ja ryhmien muovaamia.

Axel Honneth edustaa vastakkaista kantaa. Yhteiskuntateoreetikoiden on hänen mukaansa nojattava tavallisten sosiaalisten toimijoiden näkökulmiin voidakseen rekonstruoida ne eettiset ja moraaliset kieliopit, jotka ohjaavat ihmisten sosiaalista elämää. Vain ymmärtämällä, mitkä sosiaaliset käytännöt koetaan arvokkaiksi sosiaalisten toimijoiden mielestä, ja vain syventämällä tietoa niistä tekijöistä, jotka tuottavat paheksumisen tai ylpeyden tunteita ja kärsimyksen tai onnellisuuden kokemuksia, voivat yhteiskuntatieteilijät ymmärtää, kuinka sosiaalinen todellisuus uusintaa ja ylläpitää itseään. Jos yhteiskuntatieteilijät ja yhteiskuntateoreetikot eivät huomioi tavallisten sosiaalisten toimijoiden näkökulmaa, he eivät voi ymmärtää tai kuvata niitä sosiaalisia rakennuspalikoita (eettisiä arvoja, velvollisuuksia, oikeuksia), jotka konstituivat sosiaalisen todellisuuden.

Toinen oleellinen painotusero koskee normatiivisen ja eettisen reflektion keskeisyyttä yhteiskuntateorialle. Eettiset väitteet

ja arvostelmat ovat Bourdieun sosiaalisille toimijoille vain välineitä toisten kanssa kilpailuun, strategisen vallan haalimiseen ja luokka- ja ryhmäintressien puolustamiseen. Etiikka on Bourdieulle vain sumuverho, joka piilottaa sosiaalisen maailman todellisen luonteen. Bourdieu on kriittinen sosiologi, joka ajattelee, että sosiaalisen todellisuuden tutkimuksen tulee olla tieteellistä ja sen tulee tarkastella sosiaalisia suhteita, alistamista, vastarintaa ja liittoutumisia. Bourdieu keskittyy kulttuuristen ja sosiaalisten rakenteiden tutkimiseen sekä niiden materiaalistien ja symbolisten resurssien analysointiin, jotka voimaannuttavat ja rajoittavat ihmisten sosiaalista toimintaa. Bourdieu tarkastelee eettisiä käsityksiä vain ideologian muotoina.

Honneth puolestaan pitää etiikkaa keskeisenä kriittiselle teorialle. Yksi kriittisen yhteiskuntateorian päätehtävistä on tunnistaa moraalisia ja eettisiä arvoja, jotka toimivat immanentisti sosiaalisessa todellisuudessa. Kriittisen teorian eräs tehtävä on tutkia, ovatko ihmisten sosiaaliset käytännöt yhteensopivia näiden normatiivisten arvojen ja ideaalien kanssa, ja kuinka suuri vaikutus näillä arvoilla ja ideaaleilla on yhteiskunnan jäsenten sosiaaliseen käyttäytymiseen. Honnethille sosiaalisiin tunnustussuhteisiin liittyvät normatiiviset kieliopit ovat sosiaalisen todellisuuden pääelementtejä. Ilman näitä eettisiä normeja ja arvoja yksilöt eivät voi toteuttaa sosiaalisten suhteiden hyviä muotoja, eikä yhteiskunta voi uusintaa itseään tehokkaasti ja arvostettavalla tavalla.

Bourdieu suosii sosiologista näkökulmaa, joka kuvaa sosiaalista toimintaa pääasiassa sellaisten sosiaalisten muuttujien määrääminä, jotka eivät ole redusoitavissa sosiaalisten toimijoiden tarkoitukseen ja rationaaliin laskelmiin. Honneth taas analysoi sosiaalista toimintaa keskittymällä enemmän sen intersubjektiivisesti ilmenevään merkitykseen. Bourdieu tarkastelee sosiaalista toimintaa suhteessa *status quon* säilyttämiseen ja vastustamiseen ja analysoi niitä materiaalisia ja immateriaalisia resursseja, jotka mahdollistavat tällaisen käyttäytymisen. Honneth arvioi sosiaalista toimintaa priorisoimalla intersubjektiivisia eettisiä arvoja ja keskittymällä enemmän yhteistyöhön ja sosiaalisten toimintojen merkityksiin.

Miksi nämä hyvin etäisiltä ja erilaisilta vaikuttavat kriittiset ja teoreettiset paradigmat kannattaisi sitten tuoda yhteen? Lyhyesti sanottuna koska se voi auttaa ylittämään näiden paradigmojen rajoituksia. Ennen niihin syventymistä haluan tarkastella miltä osin Honnethin ja Bourdieun näkökulmat ovat jo lähtökohtaisesti keskenään yhteensopivia.

Ensinnäkin sekä Honneth että Bourdieu omaksuvat sellaisen toimintateoreettisen lähtökohdan, joka korostaa, että esirationaaliset tekijät vaikuttavat tai määrittävät ihmisten sosiaalista toimintaa. Bourdieulle sosiaalinen toiminta ei ole pelkästään sosiaalisten toimijoiden strategista ja rationaalista laskelmointia, vaan myös sosiaalisten rakenteiden, kuten sosiaalisten kenttien ja yksilöllisen habituksen vuorovaikutusta, ja niiden tuottamien rajoitusten ja vaikutusten aiheuttamia muutoksia sosiaalisten toimijoiden valintoihin. Bourdieu esimerkiksi katsoo, että kaikkeen sosiaaliseen toimintaan vaikuttaa merkittävästi habitus, eli kehollistunut joukko havainto- ja kognitiivisia skeemoja, joita sosiaaliset toimijat eivät valitse tahdonalaisesti. Habitus ohjaa sosiaalisten toimijoiden toimia epärefleksiivisesti mutta harmoniassa sosiaalisen kentän tuottamien objektiivisten taakojen kanssa.

Myös Honneth näyttää kannattavan ajatusta, että tarve tunnustuksen saamiselle on tärkeä motivoiva voima ihmisten sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen taustalla. Yksilöt oppivat ja sisäistävät sosiaalisia velvollisuuksia ja sääntöjä ja voivat niiden mukaisesti toimiessaan elää itselleen suosiollista emotionaalista elämää. Yhdenmukaisesti tämän näkökulman kanssa Honneth ajattelee negatiivisten tunteiden – esimerkiksi sosiaaliseen ulossulkemiseen ja nöyryytykseen liittyvien tunteiden – olevan perustavanlaatuisia motivoivia voimia taloudellisen ja kulttuurisen eriarvoisuuden vastaisissa sosiaalisissa ja poliittisissa kamppailuissa.

Toiseksi molemmat kannattavat ajatusta, että yhteiskunnalliset ja historialliset muutokset ovat usein yhteydessä sosiaaliin konflikteihin. Bourdieun mukaan sosiaaliset konfliktit ovat muuttumaton piirre, jonka erilaiset yhteiskunnat ja sosiaaliset logiikat jakavat. Honneth esittää, että kamppailut sosiaalisesta

tunnustuksesta ovat tärkeä lähde edistykselliselle sosiaalisen ympäristön, rakenteiden ja instituutioiden kehittymiselle. Molemmat ajattelijat myös uskovat, ettei sosiaalisen kamppailun analyysia voi pelkistää ainoastaan keskusteluun taloudellisista resursseista. Sosiaaliset kamppailut eivät aina sisällä pelkästään tai välttämättä edes ollenkaan vaateita varallisuuden tasapuolisuudesta jakamisesta, tuotantovälineiden omistuksesta tai sosiaalisten oikeuksien uudelleenmäärittelystä, tai valtakamppailuja työntekijöiden ja kapitalistien välillä. Sosiaaliset kamppailut voivat koskea myös elämänmuotomme symbolisia, kulttuurisia ja eettisiä аспекteja. Yksilöt ja sosiaaliset ryhmät voivat kamppailla keskenään sosiaalisen hyväksynnän saavuttamisesta kollektiivisille identiteeteilleen. Ryhmät voivat myös taistella saadakseen sosiaalista tunnustusta sellaisille yksittäisille piirteille ja ominaisuuksille, jotka ovat perinteisesti olleet stigmatisoituja tai sivuutettuja. Esimerkiksi LGBT-liikkeiden ja etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen kamppailut voivat kuulua tähän symbolis-kulttuuriseen kategoriaan. Molemmissa tapauksissa sosiaaliseen vastarintaan osallistuvat toimijat selvästi tietävät, että heidän huono taloudellinen tilanteensa johtuu juuri siitä sosiaalisesta ulossulkemisesta (tai risteää sen kanssa), josta he kärsivät kulttuurisen, seksuaalisen tai etnisen identiteettinsä vuoksi.

Kolmanneksi molemmat pyrkivät kuvailemaan epätasa-arvoon ja epäoikeudenmukaisuuteen perustuvien sosiaalisten järjestelmien stabilisaatiomekanismeja, jotka tuottavat sosiaalisia valta-asemia ja alistamista. Bourdieulla keskeinen pyrkimys on paljastaa strategioita, joiden kautta sosiaalinen ja poliittinen eliitti kykenee lujittamaan valta-asemaansa. Hänen teoriansa symbolisesta vallasta ja pääomasta voidaan nähdä pyrkimyksenä reagoida tällaisiin ongelmiin. Honneth puolestaan ei poisulje mahdollisuutta, että sinänsä järkeenkäyvät ja uskottavat henkilöiden välisen tunnustuksen muodot saattavat näytellä tärkeää roolia epäoikeudenmukaisen vallan ja resurssien jaon oikeuttamisessa sosiaalisten toimijoiden välillä ja sen kätkemisessä näkyvistä.

Näiden pohdintojen valossa voi havainnollistaa hyötyjä, joita näiden teorioiden yhdistämisestä voi seurata. Honnethin tunnustuksen teorian liittäminen Bourdieun sosiologiseen viitekehykseen mahdollistaa sosiaalisen yhteistyön ja emansipatorisen sosiaalisen muutoksen paremman huomioon ottamisen. Nämä ilmiöt on sivuutettu bourdieulaisessa sosiaalisen vallankäytön ja sosiaalisten konfliktien tutkimuksessa. Lisäksi tunnustuksen teoria voisi edistää Bourdieun yrityksiä kuvata sosiaalisten tapojen ja käytäntöjen sisäistämisen prosesseja ja niitä dynamiikkoja, jotka sallivat immateriaalisten asioiden, kuten sosiaalisen arvostuksen ja kunnian, kasautumisen.

Honnethin kriittinen tunnustuksen teoria voi puolestaan hyötyä Bourdieun kontribuutioista. Sosiaalisen tunnustuksen idean uudelleentulkinta strukturalistisen viitekehyksen kautta voi auttaa yhteiskuntateoreetikoita ymmärtämään, kuinka instituutiot, organisaatiot ja kollektiiviset toimijat muovaavat, kehittävät ja hillitsevät vertaisten keskinäistä sosiaalista vuorovaikutusta. Tällainen teoreettinen strategia voi myös auttaa osoittamaan, kuinka tunnustukseen liittyy rauhanomaisuuden sijaan kamppailu, ja kuinka sosiaalinen tunnustus voi jakautua epätasaisesti yksilöiden ja ryhmätoimijoiden välillä.

Tutkimuksessani yhdistän Honnethin ja Bourdieun käsitteistöä luomalla uudet "tunnustuksen kenttien", "tunnustus-pääoman" sekä "tunnustushabituksen" käsitteet. Annan panokseni yhteiskuntien luonnetta koskevaan filosofiseen tutkimukseen neljällä tavalla.

Ensimmäinen niistä koskee sosiaalisten muutosten ongelmaa. Sen sijaan, että omaksuisin sellaisen staattisen kuvan sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta, jossa vältetään yhteiskuntien historiallisten muutosprosessien eksplisiittistä tematisoimista, tutkin millä tavoin uusien sosiaalisten systeemien ja käyttäytymistapojen muodostuminen rakentuu aiempien ja nykyisten sosiaalisten rakenteiden varaan. Esimerkiksi ei-heteroparien avioliittojen progressiivinen sosiaalinen ja poliittinen tunnustus ei välttämättä tarkoita perheinstituution katoamista, vaan se laajentaa tämän instituution rajoja.

Toiseksi käsittelen sosiaalisten konfliktien monitahoista roolia sosiaalisessa elämässä. Väitöskirjani korostaa, että sosiaaliset kamppailut eivät ole ainoastaan väline, jolla voi parantaa epäoikeudenmukaisia sosiaalisia olosuhteita ja ratkoa sosiaalisia ongelmia, vaan myös paras keino, jolla valtaapitävät ryhmät voivat ylläpitää *status quota*.

Kolmanneksi analysoin sosiaalisen toiminnan esirefleksiivisiä piirteitä. Kompleksisen yksilöllisen ja kollektiivisen sosiaalisen toiminnan toteutuminen ei ole seurausta ainoastaan ihmisten intentionaalisista ja rationaalisista valinnoista. Tutkimukseni syventää ymmärrystä siitä, kuinka sosiaaliseen tunnistamiseen liittyvät tunteet sekä tapojen ja käytäntöjen huomaamaton sisäistäminen voivat vaikuttaa yhteiskunnan uusintamiseen, sosiaaliseen toimintaan sekä hallinnan ja alistumisen prosesseihin.

Neljänneksi analysoin käsitteellisesti alistamisen, emansipaation ja vallankäytön ilmiöitä yhdistellen Honnethin ja Bourdieun ideoita. Argumentoin vallan ja alistamisen käsitteiden erottamisen puolesta ja sosiaalisen emansipaation mahdollisuuden puolesta, vaikka vallan epäsymmetriat eivät koskaan katoaisikaan.

Tampereen yliopisto

Suomentaneet Kalle Laakso ja Arto Laitinen

